

Dr hab. Anna Królikowska prof. AIK

Wydział Pedagogiczny Akademii Ignatianum w Krakowie

Instytut Nauk o Wychowaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Anity Barbary Mikołajczyk pt.

**Wybrane aspekty rozwoju psychicznego młodzieży z rodzin zastępczych
i rodzin biologicznych, ss. 273.**

Jeśli przyjąć, że celem wszelkich oddziaływań edukacyjnych jest stwarzanie warunków i wsparcie rozwoju człowieka we wszystkich wymiarach jego osobowości, badania Pani mgr Anity Barbary Mikołajczyk należy uznać za bardzo istotne dla realizacji tego celu. Przeprowadzone w ramach tej pracy badania mają kapitalne znaczenie dla praktyki wychowawczej rodziców. Bez znajomości głównych praw i faktów rozwoju psychicznego rodzic-wychowawca nie będzie mógł w wielu wypadkach zrozumieć swego dziecka-wychowanek, nie będzie wiedział, jak ma postępować, by trafnie i skutecznie pokierować powierzonym sobie dzieckiem, a w konsekwencji nie będzie potrafił stworzyć młodemu człowiekowi sprzyjających warunków rozwojowych. Praca sytuuje się w obszarze pedagogiki społecznej, a szczególnie pedagogiki rodziny. Ma jednak charakter interdyscyplinarny, korzysta bowiem również z wiedzy wytworzonej na gruncie psychologii.

Rozwój człowieka dokonuje się na wielu płaszczyznach. Autorka rozprawy wzięła na warsztat badacza rozwój psychiczny, a szczególnie niektóre jego aspekty. Pani mgr Anita Mikołajczyk postawiła sobie za cel pracy ustalenie, czy istnieją różnice w wybranych aspektach rozwoju psychicznego, takich jak **rozwój tożsamości, rozwój społeczno-moralny oraz rozwój poznawczy** w wymiarze planowania przyszłości młodzieży z rodzin zastępczych i rodzin biologicznych określanych przez **statusy tożsamości, wyznawane wartości, ich hierarchię** oraz **wizję przyszłej rodziny**, zakładając że różnice w przebiegu rozwoju młodzieży mogą ujawnić się szczególnie w tych właśnie aspektach.

Realizację tak sformułowanego celu odzwierciedla struktura pracy zbudowana z 6 rozdziałów, bibliografii, aneksu, w którym znalazły się spisy diagramów, rysunków, schematów, tabel i wykresów, oraz 5 załączników zawierających narzędzia badawcze. Szkoda, że Autorka nie zamieściła w spisach numeracji stron odnoszących do poszczególnych tabel, rysunków itp. w tekście pracy. Innym rozwiązaniem – ułatwieniem byłoby olinkowanie spisów. Ułatwiłoby to nawigację w pracy.

Trzy pierwsze rozdziały zawierają prezentację podstaw teoretycznych dla zaprojektowania empirycznych badań własnych. W rozdziale pierwszym Autorka zaprezentowała problematykę rodziny zastępczej. Omówiła formy opieki zastępczej sprawowanej nad dziećmi, które z

różnych powodów nie mogą wychowywać się z rodzicami biologicznymi, przedstawiła wybrane zagadnienia dotyczące rodziny zastępczej: definicje różnych badaczy, klasyfikacje rodzin zastępczych i ich charakterystykę. Ten rozdział pracy zawiera również analizy dotyczące specyfiki funkcjonowania rodzin zastępczych w porównaniu z rodzinami biologicznymi, a także omówienie problemów młodzieży wychowującej się w rodzinach zastępczych.

Uwagi: Brakuje moim zdaniem szerszej analizy procesu rozwoju psychicznego. Autorka ogranicza się do krótkiej definicji pojęcia rozwoju psychicznego w podsumowaniu rozdziału o rodzinach zastępczych. Pojęcie to zostało w moim odczuciu zmarginalizowane. Tymczasem **jest to kategoria tytułowa**. Okres rozwojowy adolescencji nie jest jednolity. Można w nim wyróżnić podokresy, które mają swoją dynamikę rozwojową. Rodzi się pytanie, czy nie warto by te różnice pokazać w części teoretycznej, a następnie uwzględnić w interpretacji wyników badań w celu uzyskania bardziej zniuansowanych analiz. Na przykład sądy o wartościach, zaznaczające się już wyraźnie w życiu umysłowym jednostki w początkowym okresie adolescencji, pozostają w omawianym okresie rozwojowym w ścisłym związku z życiem emocjonalnym, stają się stałym składnikiem wszystkich przeżyć psychicznych, natomiast w późniejszym okresie rozwoju bezpośrednia łączność z uczuciem staje się o wiele słabsza i podstawą sądów o wartościach stanie się obok uczuć doświadczenie życiowe, rozumowanie, intelekt. W tym okresie rozwojowym da się wyodrębnić jeszcze jeden ważny punkt w rozwoju psychicznym, mianowicie powolne tworzenie się ideałów życiowych wobec dokonanego odkrycia własnej odrębności, stąd też pierwsze miejsce zajmować będą myśli o własnej przyszłości. Wtedy to kształtują się plany życiowe i ideały. Na tle charakterystyki rozwoju psychicznego lepiej wybrzmiałoby, dlaczego takie a nie inne aspekty rozwoju psychicznego wzięła Autorka pod uwagę. Da się to w toku pracy wyczytać między wierszami w różnych częściach pracy, jednak nie zostało *explicite* przedstawione.

Rozdział drugi Autorka poświęciła problematyce tożsamości: zrekonstruowała rozumienie pojęcia tożsamość, omówiła założenia koncepcji tożsamości autorstwa uznanych w tym obszarze badaczy, jak Erik Erikson, James E. Marcia – twórca modeli statusów tożsamości, Harke A. Bosma z jego *Groningenskią Rozwojową Skalą Tożsamości* (GIDS), umożliwiającą badanie statusów tożsamości, Wim Meeus, autor nowego narzędzia pomiaru *Skali Rozwoju Tożsamości* (U- GIDS) oraz twórca rozwojowego modelu kształtowania się tożsamości. Rozdział ten zawiera również analizę rodzinnych i pozarodzinnych czynników kształtujących poczucie tożsamości.

Uwagi: Rozdział ten jest świadectwem udanej rekonstrukcji badań nad tożsamością. Autorka dokonała syntezy wiedzy w tym zakresie oraz określiła pole własnych poszukiwań badawczych w zakresie tożsamości, koncentrując się tylko na czynnikach rodzinnych kształtujących poczucie tożsamości. Czynniki pozarodzinne nie były przedmiotem eksploracji, choć, jak Autorka sama zauważyła w zakończeniu, pomogłyby one w wyjaśnieniu otrzymanych wyników badań.

W rozdziale trzecim Autorka przybliżyła najpierw rolę społecznego uczenia się w kształtowaniu wartości oraz wizji przyszłej rodziny. Omawia pojęcie wartości i ich hierarchię w świetle

wybranych koncepcji: Milтона Rokeach'a, Maxa Schelera oraz Shaloma H. Schwartz, następnie omawia zagadnienie wizji przyszłej rodziny. Kategorie wartości wraz z ich hierarchią a także wizja przyszłej rodziny zostały przedstawione jako elementy kształtujące się u człowieka w cyklu życia w kontekście teorii społecznego uczenia się.

Uwagi: Autorka w tej części pracy (zob. s. 84) pisze, że praca dotyczy systemu wartości i ich hierarchii oraz wizji przyszłej rodziny adolescentów wychowujących się w rodzinach zastępczych i biologicznych. Czy rzeczywiście paca doktorska tego dotyczy? Jest to w moim przekonaniu nieuprawnione zawężenie postawione na początku dysertacji celu. Rozumiem, że mogło to być niezamierzone nieprecyzyjne sformułowanie dotyczące zawartości tylko tego rozdziału, odnoszącego się do jednego z wybranych aspektów rozwoju psychicznego.

Kolejne trzy rozdziały zawierają: opis metodologicznych podstaw badań własnych (rozd. IV), prezentację uzyskanych wyników przeprowadzonych badań według klucza merytorycznego, a więc wyodrębnionych kategorii związanych z rozwojem psychicznym: (1) statusów tożsamości młodzieży z rodzin zastępczych i rodzin biologicznych; (2) wartości i ich hierarchii u badanej młodzieży; (3) wizji przyszłej rodziny (rozd. V) oraz interpretację uzyskanych wyników, ich dyskusję w oparciu o dostępną literaturę przedmiotu (rozd. VI). W ostatnim rozdziale Autorka sformułowała wnioski dotyczące różnic w analizowanych aspektach rozwoju psychicznego, takich jak rozwój tożsamości, rozwój społeczno-moralny oraz rozwój poznawczy w wymiarze planowania przyszłości młodzieży z rodzin zastępczych i rodzin biologicznych, określanych przez statusy tożsamości, wyznawane wartości, ich hierarchię oraz wizję przyszłej rodziny.

Uwagi: Autorka poprawnie zaprojektowała badania własne, określając w sposób czytelny problem główny oraz problemy szczegółowe, hipotezy badawcze. Dobrała adekwatne narzędzia służące rozwiązaniu problemu badawczego w postaci skal i kwestionariuszy zarówno własnego autorstwa, jak też standaryzowanych innych badaczy. Autorka zastosowała również kwestionariusz wywiadu własnego autorstwa, który przeprowadziła wśród badanych z rodzin zastępczych. Wszystkie te **narzędzia** (skala, kwestionariusz wywiadu), mają swoje uzasadnienie z punktu widzenia problemu badawczego. To, czego brakuje, z punktu widzenia metodologii badań pedagogicznych, to sformułowanie **metody badawczej**. Jaką metodę badań pedagogicznych zastosowała Pani w swojej pracy?

Autorka starannie wyselekcjonowała grupy badawcze – zasadniczą (młodzież z rodzin zastępczych) i kontrolną (młodzież z rodzin biologicznych), stosując precyzyjne kryteria doboru. Dokonała czytelnej wieloaspektowej charakterystyki grupy badawczej.

Wyniki badań zaprezentowane zostały w czytelnych tabelach i zaopatrzone w klarowne opisy. Moją wątpliwość budzi jednak sposób badania istotności statystycznej różnic pomiędzy grupami badanych. Dla przykładu posłużyć się wynikami zawartymi w tabeli 77.

Tabela 77. Rozkład częstości poglądów młodzieży z rodzin zastępczych i rodzin biologicznych na temat liczby planowanych dzieci

Rodzina	Rodzina zastępcza		Rodzina biologiczna		SUMA	
	L	%	L	%	L	%
Jedno dziecko	2	6,7	1	3,2	3	4,9
Dwójka dzieci	18	60	17	54,8	35	57,4
Trójka dzieci	0	0	7	22,6	7	11,5
Więcej niż trójka	1	3,3	0	0	1	1,6
Nie dotyczy	9	30	6	19,4	15	24,6
Ogółem	30	100	31	100	61	100
P	0,062					
χ^2	8,948					

p- Poziom istotności, L- Liczebność χ^2 - wartość testu Chi²
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Z przedstawionej tabeli 77 wynika, że poglądy związane z liczbą planowanych dzieci różnicują w sposób istotny statystycznie porównywane grupy młodzieży.

Jaki próg poziomu istotności przyjęła Autorka dla określenia istotnych statystycznie różnic między grupami? Zwykle przyjmuje się $p \leq 0,05$. Jeśli tak, to wynik 0,062 nie świadczy o różnicy istotnej statystycznie. Czy Autorka liczyła p dla całego zespołu kategorii odpowiedzi? W moim przekonaniu liczenie p dla każdej kategorii odpowiedzi oddzielnie dałoby wyniki bardziej precyzyjne. Posługując się przykładem tabeli 77, grupy nie różnią się w sposób istotny statystycznie, jak chodzi o chęć posiadania 1, czy 2 dzieci, jednak już w odniesieniu do chęci posiadania trójki dzieci różnica mogłaby być istotna statystycznie. Ta uwaga dotyczy wyników zawartych w innych tabelach.

W dyskusji wyników badań (s. 218) Autorka wskazuje na te kategorie, które różnicują badane grupy w sposób istotny statystycznie. Różnice te zaznaczyły się w przypadku kategorii: „pożądane cechy charakteru partnera – pomocny”. Wynik został skomentowany następująco: „Młodzież z rodzin zastępczych ceni sobie cechę pomocny, podczas gdy dla młodzieży z rodzin biologicznych ważną cechą jest szczerść”. Jeśli jednak przyjrzymy się wynikom, to zauważymy, że rzeczywiście cecha pomocny częściej wskazywana jest przez młodzież z rodzin zastępczych, ale przy 21 wskazaniach, że jest to cecha nieważna, trudno zgodzić się ze stwierdzeniem, że młodzież z rodzin zastępczych ceni sobie cechę pomocny.

Tabela 69. Rozkład częstości występowania cechy charakteru partnera życiowego- pomocny wśród młodzieży z rodzin zastępczych i rodzin biologicznych

Rodzina	Rodzina zastępcza		Rodzina biologiczna		SUMA	
	L	%	L	%	L	%
Ważna cecha	9	30	3	9,7	12	19,7
Nieważna cecha	21	70	28	90,3	49	80,3
Ogółem	30	100	31	100	61	100
P	0,046					
χ^2	3,985					

p- Poziom istotności, L- Liczebność χ^2 - wartość testu Chi²
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Tabela 68. Rozkład częstości występowania cechy charakteru partnera życiowego- szczerzy wśród młodzieży z rodzin zastępczych i rodzin biologicznych

Rodzina	Rodzina zastępcza		Rodzina biologiczna		SUMA	
	L	%	L	%	L	%
Ważna cecha	8	26,7	17	54,8	25	41
Nieważna cecha	22	73,3	14	45,2	36	59
Ogółem	30	100	31	100	61	100
p	0,025					
χ^2	5,003					

p- Poziom istotności, L- Liczebność χ^2 - wartości testu Chi²
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

W odniesieniu do cechy szczerść łatwiej jest zgodzić się ze sformułowaniem Autorki, że dla młodzieży z rodzin biologicznych jest to ważna cecha. Intrygujące jest jednak i warte głębszej interpretacji, że młodzież z rodzin zastępczych, planując małżeństwo i dzieci, jednocześnie nie uznaje za ważne takie cechy partnera jak: kochający (23,3%), odpowiedzialny (60%), wierny (46,7%), prawdomówny (76,7%), szczerzy (73,3%), pomocny (70%), cechy stanowiące podstawę dojrzałych związków. Jakie mogą być tego przyczyny, z czego to wynika?. Poszukiwanie odpowiedzi na te pytania ma niewątpliwie znaczenie dla planowania praktyki edukacyjnej zarówno w rodzinach zastępczych, jak i biologicznych.

Zastanawia mnie, dlaczego Autorka w swoich analizach wyników nie uwzględniła zmiennej wiek. Badani reprezentują rozstrzał wiekowy od 13 do 23 lat. Nie jest to okres jednolity rozwojowo. Mamy w nim bowiem burzliwy okres dojrzewania (14-17) i emocje jako dominujący składnik wszystkich przeżyć psychicznych i okres harmonizacji (17-21), w którym bezpośrednia łączność z uczuciem staje się o wiele słabsza na rzecz doświadczenia życiowego, rozumowania, intelektu. Te różnice rozwojowe mogą mieć przełożenie na postrzeganie świata wartości oraz na planowanie własnej przyszłości. Nie jest to zarzut, a jedynie refleksja. W każdym razie niewątpliwie materiał badawczy daje możliwość takich analiz i może on stanowić podstawę do napisania w przyszłości artykułu z uwzględnieniem tej zmiennej.

W odniesieniu do całej pracy należy stwierdzić, że Autorka dokonała rzetelnego, wnikliwego przeglądu literatury przedmiotu, dotarła do istotnych publikacji, wykazując się doskonałą znajomością literatury oraz umiejętnością jej adekwatnego doboru do poruszanej problematyki. Bogata bibliografia, obejmująca 392 pozycje zarówno w języku polskim, jak i angielskim, jest świadectwem czytania Autorki, a w konsekwencji swobodnego poruszania się w teoriach naukowych, stanowiących podstawę teoretyczną badań własnych. Zaplanowała i prawidłowo przeprowadziła badania własne, których wyniki pozwoliły na wyciągnięcie wniosków dla praktyki edukacyjnej.

Praca napisana jest językiem poprawnym, spełniającym wymagania stawiane tekstom naukowym. Sporadycznie pojawiają się drobne niejasności w sformułowaniach, na przykład na stronie 67: „Jeżeli występuje brak emocjonalności między rodzicami a dziećmi”; s. 72: „formułowanie systemu wartości” (raczej formowanie, kształtowanie), sporadyczne błędy w nazwiskach (s. 83: jest Zbigniewa Skorego, powinno być Zbigniewa Skornego) czy błędy

stylistyczne. Nie wpływają one jednak znacząco na mój generalnie bardzo pozytywny odbiór całej dysertacji.

Konkluzja

W moim przekonaniu rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego a jej Autorka wykazała się wiedzą teoretyczną niezbędną do rozwiązania postawionego problemu badawczego, umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, w tym wysokimi kompetencjami w zakresie tworzenia teoretycznej perspektywy badawczej, dostarczającej podstaw do projektowania badań, określenia celów badawczych, doboru technik badawczych, prowadzenia rzetelnych badań z zachowaniem najwyższych standardów metodologicznych, analizy ich rezultatów i opracowania syntez, a także aplikacji zdobytej wiedzy w praktyce. Tym samym praca przyczynia się do rozwoju reprezentowanej przez Autorkę dyscypliny naukowej – pedagogiki.

W związku z powyższym stwierdzam, że przedstawiona mi do oceny praca Pani mgr Anity Barbary Mikołajczyk spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 roku w sprawie warunków i trybu przeprowadzania przewodów doktorskich (Dz.U. z 2018, poz. 261) oraz art. 13 Ustawy o tytułach i stopniach naukowych z dnia 14 marca 2003 roku (Dz. U. z 2016 r., poz. 882 z późn. zm.) i wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Anity Barbary Mikołajczyk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków, 2 lipca 2021

